

K R I T I K A

Hidak a „Por”-ban

„Boldogságot, megnyugvást talált a földben akkor, amikor a legjobb gazdákat elűzték róla. A földműves teljes életet él, a természet megszabta rendben, csak Istent ismeri el fölötté valónak. Ezért vették el a paraszttól először Istent, aztán a földet a talpa alól.”

„Az álmokat olyan élesre csiszolta, hogy minden apró rezdülés látszódjék bennük, eltakarják homályba fúlt, szinte nem is létező életét.”

A mottók Temesi Ferenc két sajátos „életrajzot” tartalmazó új könyvéből, a *Hídból* valók, az első a nagyapa, a második az unoka életére vonatkozik. Akárcsak első nagylélegzetű, hatalmas sikert arató regénye, a kétkötetes *Por*, a *Híd* is különös formát választ és teljesít ki: vonzóan, autonóm módon. Míg a *Por* lexikon formában íródó, szótárcikkekkel összeálló város- és családtörténet, amely kibővíti a szótáríró életrajzával s a szótárregény alakulásának, írásának körülményeivel is, a *Híd* szerkezetét döntően a tarot jóskártya 78 lapja és a kínai Változások Könyve 64 kuája határozza meg!

Temesi a hetvenes években indult karcolatokkal, elbeszélésekkel; ezeknek egy gyűjteménye teljesen visszhangtalanul 1977-ben jelent meg *Látom, nekem kell lemen-nem* címmel. Ezután hosszabb szünet következett. 3. könyv című, 1989-es kötetében több írás (a *Vissza az irodalomba* című ciklus) örökíti meg ezeket a „dolgos” vagy „át-ivott” éveket. 1983-ban kezdte közölni a folyóiratokban a *Port*, melynek megjelenését a magyar könyvkiadásban szokatlan kampány előzte meg, s végül is a Magvető ötezredik könyveként látott napvilágot 1986-ban az első kötet (A–K), de mivel a szótárakhoz hasonlóan utalások hálójá fedti át a szócikkeket, s az egyik a másikra, a harmadikra, a negyedikre is tartalmaz utalásokat, az első kötet szinte használhatatlan volt, hiszen hónapokkal előzte meg a másodikat...

A fogadtatás méltó volt a vállalkozáshoz, bár itt-ott azért disszonáns hangok is színezték a „kórust”; az író, akit kissé „megviselt” a hosszas „szülés”, kíméletlen módon gúnyolódik kritikusaival a 3. könyv „portörténeti jegyzeteiben” és a kritikákból, glosszákból összeállított „juttatmányokban”... Ami a kritikusok végletes és végzetes „sértődését” eredményezte. Minderre Temesi még „rátett egy lapáttal”, hiszen 1990-ben az *Élet és irodalom*ban közölt egy hosszabb csokrot a neki címzett levelekből, *Élet és irodalom* címen, s 1991-es kötetében *A szív böjtjében* is megjelentette. E levelek nyilván nem közlésre íródtak, viszont az is igaz: a „műértő közönség” mindig igényt tartott az írók magánéletének rejtelmeibe bevilágító levelekre is. Temesi bizonyára „hálátlan” utókora elé menve, előzőeken közli saját levelezése egy furcsa válogatását. A kritikusok után nem egy író- és költőtársát is felbőszítve...

S most vissza a legnagyobb vállalkozáshoz, a *Por*ra! Már megjelent számtalan részlet – főként a *Kortárs*, az *Új Írás*, a *Tiszatáj* és az *Élet és irodalom* hasábjain –, amikor Jugoszláviában Milorad Pavić szerb író megjelentette *Kazár* szótárát. (Ez, címével ellentétben, nem szótár – hanem lexikon formában íródott...) A hiú Temesi szótárregénye második kötetében, egy fulmináns szócikkben egy „gyorskezü kazár tollnokról”

gúnyolódik, s nem rejti véka alá, hogy az ötlet, a szótárforma ugyan a „levegőben” van, „kézenfekvő”, de mégis az övé! Ő írta – hiszi – a kelet-közép-európai irodalomban, sőt az Irodalomban az első ilyesfajta románt!...

A *Hét* 1990-es Évkönyvében közölt esszéiben ABC betűrendbe szedett szócikkek tárgyalják a szótárregények témáját; itt is kitértem arra, hogy *Temesi* egyfelől rossz-hiszemű (a *Kazár szótár*nak semmi köze a *Porhoz*), másfelől tájékozatlan!... Ugyanis tegyük fel, hogy *Pavić* tényleg hallott valamit „harangozni” *Temesi* „kiteljesedő” ötletéről, s gyorsan „összecsapta” művét, hogy „megelőzze” – ennek ellentmond a szerkesztettség gondossága, a megírás módja, s az a hatalmas ismeretanyag, ami évtizedes előtanulmányokat igényelhetett! –, de *Mircea Horia Simionescu*, a „latin mesélő” (*Temesi*-kifejezés) már 1969-ben közzétett egy – különben franciára is lefordított – szótárformában írt szócikkekből összeálló regényt, a *Névszótárt*...

Egyebekben nem hisszük, hogy „az irodalom történetében” ez lenne az „első”, már *Borges* ezoterikus művében, konkrétan *A bábeli könyvtárban* ott rejtőzik egy ilyesfajta formájú mű lehetősége. A három szótárregény különbözőségeiről, hasonlóságairól, eredményeiről *A Hét Évkönyvében* részletesen írtam; most *Temesi*re visszatérve annyit ismételnék meg: a forma hálás volt! A szerző „kis anyagokból” tudott „nagyot” építeni. Kis pillérekkel minuciózus aprólékossággal dolgozta ki a nagy íveket, s a *Por* minden bizonnyal a nyolcvanas években kiteljesedő magyar regények élvonalába tartozik, olyan művek társaságába, mint *Spiró György Az ikszekje*, *Nádas Péter Emlékiratok könyve* című hatalmas munkája, *Esterházy Péter Bevezetés a szépirodalomba* című, szintén hatalmas, külalakjában is lexikont formázó műve vagy *Lengyel Péter Macskakő* című regénye. Ezek autonóm és magukat különböző módokon kiteljesítő műalkotások, a *Temesi* még külön figyelmet érdemel az anekdotikus formák továbbfejlesztéséért s az olvasmányosságra való fokozott törekvésért; ilyen szempontból az emlegetett regények közül csak a *Macskakő* mutat rokonságot vele.

A Híd (s ez mindenki számára nyilvánvaló, aki olvasta a *Port*) a szegedi szótárregény „folytatásának” is tekinthető. Egyfelől a főhős, az „álmaikat csiszoló ifjú könyvtáros” egyenesági leszármazottja az első regény főszereplőjének (mondhatni azonosak!), másfelől a *Híd* története a *Port* lezáró autóbaleset után kezdődik, s „Katlan” – ha más néven is – megjelenik a főszereplő álmaiban. Szeged, a szülőváros a regény *másik* hősné, Tóth Pálnak az életében is jelen van, s mivel – mint már említettük – a *Híd* a tarot jóskártya lapjaira és a 64 kuára épül, *Temesi* megismételve *Por*-béli bravúráját, itt is „kis formákból” (az egyik életrajz 78, a másik 64 „rövid” fragmentumból áll) teremt „nagyot”, kis pillérekkel, téglákból rakja össze a magyar történelem újabb kori idegbeteg évtizedeit és a hetvenes évek poshadt értelmiségi állóvíze fölé elegánsan boruló *híd*jait.

Hol vagyunk? Egy Szeged környéki faluban, a századforduló előtt. Tóth Pál „magyar vállalkozó” születésével kezdődik a történet. Tengőd, akárcsak *Porlód*, az alföldi por törtető faluja. Innen indul a nagyapa. A két hős „rokonsága” – ez persze *Temesi* nagy húzása – csak a végén derül ki, hiszen Tóth életének dokumentumaival a pesti könyvtárban ismerkedik meg a hős, mint egy nagy tudós szociográfiai tanulmányának „segédmunkása”, akinek tisztje: megszerezni és feldolgozni az „anyagot”, a „tudós” nem lévén erre sem ideje, sem kedve, sem türelme! Ismételjük, Tóth Pál, a főszereplő már *Temesi* egy előző könyvének, a 3. könyvnek a végén is feltűnik egy vallomásban (*Nagyapám a reménykedők közt*), ahol az író expressis verbis beigéri az új művet: „...egyszer sokkal hosszabban [...] szeretnék szólni minderről. És másról is. Viszontlátásra, abban a könyvben, honjaim.” A tervbejelentés öt esztendővel előzte meg a regényt!...

Hol, mikor vagyunk? Tengődön, a század első évtizedeiben, a két háború között, a második világháború után. Pesten a hetvenes években. A tarot kártyák és a kua-ábrák szisztematikusan követik és körözik le egymást. (Adott terjedelemben nem tudjuk a két szerkezeti minta rejtelseibe beavatni az olvasót, de *első fokon* úgyis az a fontos, hogy a regény szereplőinek élete a sors szeszélyei szerint bomlik ki és alakul.) Míg a „magyar vállalkozó” hatalmasakat bukva, de töretlen kedéllyel és mindig talpraesve harcol az őt lebíró külső erővel, és igyekszik Fortuna istenasszony forgandó arcát maga felé fordítani, addig a könyvtáros-unoka egy szocialista intézmény falai közt megülő „áporodott levegőben” – itt kulcsregényelemek is beszüremlenek, s a könyvtár akkori igazgatója, a „filozófus” Mátrai Lászlóra még a fulminánsan satirikus gúnyképben is rá lehet ismerni – „képzeletében” utazgat. Kínába megy, Amerikába, azután Amsterdam következik, Helsinki, Mexico City.

A címre, a *Híd* is több utalás történik, *Temesi* ambiciózus szerző, kiválóan szerkeszt, elegánsan fogalmaz (a *Por* után itt is kihasználja a szegedi nyelvjárásnak és mentalitásnak az irodalmi nyelvtől elütő, abban külön szint jelentő jellegzetességeit!) – a címben szereplő „Híd” is többször feltűnik, mint „követendő példa” vagy „cél”. Az első jelentés nyilván a „történelmi”. „Hogy az ember valamelyik nemzethez tartozik, annak olyan természetesnek kéne lennie, mint ahogy levegőt vesz. Közép-Európában egymást és a másik kisebbségeit marcangolják a fiatalabb nemzetek, fűrészelik, gyújtogatják az egymáshoz vezető hidakat. Mi az, hogy egy nép, vagy még inkább egy kisebbség híd legyen? Járjanak a dögnehézre hízottak a soványok hátán és röhögjenek közben? Hidat csak közösen lehet verni. Vagy a hídonjárók fizessék meg a hídpénzt.” Ezt a gondolatmenetet – épp mert gunyorosan és lényegbe/lélekbevágoan eleven! – sokáig lehetne folytatni. Lássunk egy másikat: „*Mintha belemélyedne munkájába, szórakozottan válaszol. Te tudod, hogy tizenháromezer híd van Magyarországon? Nem. Összesen 150 kilométer hosszúságban. A híd is az út része.*” Vagy (most elhanyagolva a hídról szóló kínai példázatokot) vegyünk egy hídmegjelenést a törhetetlen kedélyű magyar vállalkozó, Tóth Pál mozgalmas, küzdelmekkel teli életéből is. „...már 1855-ben fölérték egy mezőgazdasági kiállítás megszervezésére. Megcsinálta. Utána összetoborozta a Kossuth Gazda- és Olvasókört 30 fővel, egy hidat, amelynek pillérei a mezőgazdasági ismeretek és az irodalom voltak...” Nem is beszélve a regényben is többször felbukkanó „lélek” úgynevezett hídjáról, amelyen a halandó jut át a halálba.

Temesi híd-metaforáját tehát többféleképpen is értelmezhetjük – a regény üzenete egyértelmű. Lélektől lélekig a „megértés hídján” vonulnak a hősök Kínából Tengődre és vissza. Az író még a *Por* megjelenése után, egy (*Eszéki Erzsébet*nek adott s a *Magyar Nemzet*ben megjelent) hosszú interjúban elmondotta, hogy Szegedre már aligha tér vissza, felégetett maga mögött minden hidat!...

Magánemberként – tehetjük hozzá.

Mert (nagy)regényében immár *másodszor* tér meg sikeresen szülővárosába és környékére. Szeged – ezt minden különösebb kedélyeskedés, ugyanakkor a tévedés legkisebb kockázata nélkül megjósolhatjuk – egyszer még büszke lesz *Temesi Ferencrel* (Ha nem is a „bolond jelenben”). S ő is bevonul Szeged írónagyjai közé, *Tömörkény* vagy *Móra* mellé...

De hitünk szerint addig még épül néhány „híd” a regényes „por”-ba.

Bogdán László